

GJIUROV ALEXANDR *

A Magyar Vöröskereszt katonai egészségügyi osztága Szófiában a Balkán-háború alatt

Az I. Balkán-háború kitörése napján, 1912. október 5-én a Vasárnapi Újság szemleírója megjegyezte: „Keresztes háborút indított a bolgár király. Állig felfegyverkezve talpra állt a Balkán keresztény néptömege, hogy az egykori nagy, Ottomán Birodalom, Európa vén testének déli nyúlványában beékelt birtokrészeiben keresztény testvéreit felszabadítsa az elnyomástól, a reájuk nehezedő török járomtól.”

Az I. Balkán-háborúról is sokan és sokat írtak, elemezték az eseményeket, ezek előzményeit, lefolyását, követelményeit. Röviden mégis a lényeg abban összegezhető, hogy ennek eredményeként az Oszmán Birodalom – öt évszázad után – véglegesen kiszorult Európából, a valamikor meghódított területekről és sok nép és etnikai csoport elindulhatott új társadalmi és gazdasági berendezkedés felé, vagyis egy viszonylagos szabad fejlődés útján. Amennyire erre – természetesen – lehetőség volt Köztes-Európában. Az utóbbi használata korántsem véletlen, csak egyet lehet érteni Pándi Lajos történésszel: „Köztes-Európa (Europe-Between, Zwischen-Europa) mint a modern kori történelem mozgó »határsávja« alatt a Finnországtól Görögorszáig, Csehországtól Moldáviáig terjedő kisnemzeti régiót értjük, melyet etnikai sokszínűség, kevertség és töredezettség jellemez, továbbá rövid időszakoktól eltekintve az, hogy kisnemzeti államegyüttesét külső birodalmi központokból (Bécs, Berlin, Pétervár, Isztambul) irányítják, jellemzőjük továbbá a permanens protestálás e birodalmi irányítás ellen: a nemzetállami törekvés mint már-már e kisnemzetek mozgásformája.” Ugyanakkor Bulgária részvételének – Szerbia, Montenegró és Görögország mellett – megrázó és tragikus előzménye is volt: 1911 novemberében Stipben, majd 1912 júliusában Kocsani városában a törökök tömegesen mészárolták le az ottani bolgár lakosságot.

Az Osztrák–Magyar Monarchia inkább szavatolni szerette volna az Oszmán Birodalomnak a berlini kongresszus (1878) utáni állapotát, hiszen ennek megváltoztatása hatalmas befogadó piac elvesztésével, valamint az orosz befolyás esetleges növekedésével járt volna. Ezen állásfoglalás azonban inkább a bécsi udvarra és közvetlen környezetére volt jellemző. Maguk a magyarok többségükben a balkáni népekkel szimpatizáltak, s különösen a bolgárokkal. Az utóbbit fölöttébb könnyű bizonyítani: elég csak végiglapozni a Pesti Napló, Friss Újság, Vasárnapi Újság, Budapesti Hírlap, Magyar Hírlap (a sor folytatható) háborús tudósításait, amelyek a különböző hadszínterekről érkeztek. Ezekhez társul az általam összegyűjtött és kiállításban rendszeresített több, mint 400 erede-

* 1116 Budapest, Bükköny utca 28. VIII. 81.

ti fényképfelvétel, ezek témaválasztása és feliratozása szintén egyértelműsíti a magyarok nyílt rokonszenvét a bolgárok iránt.

A szimpátia egy igen érdekes és eddig föl nem tárt (vagy talán elfelejtett?) eseménysorozatban is megnyilvánult. Huszonkét nappal a háború kitörése után, 1912. október 27-én Szófiába *Ibrányi Alice*, a Magyar Vöröskereszt ápolónő-főnökasszonya vezetésével megérkezett a Magyar Vöröskereszt katonai egészségügyi osztaga. Ebben négy katonai ezredorvos, *dr. Klein-Eberhard Sándor* és *dr. Lurtz Hermann* a cs. és kir. hadseregből, *dr. Pfenn József* és *dr. Báthi Berkó Antal* a magyar királyi honvédségből, nyolc műtős ápolónő, huszonhárom szanitéckatona és egy titkár, *Fényes László* újságíró volt. Sikerült az utóbbi, valamint *dr. Báthi Berkó Antal* naplóját felkutatnom, s ezek hiteles és átfogó képet adnak nemcsak a magyar katonai egészségügyi osztag munkájáról és a háborúról, hanem az akkori Bulgáriáról, a bolgár népről, s nem utolsó sorban a bolgár orvostudományról.

Az utóbbival kapcsolatban feltétlenül említésre kívánkozik néhány olyan tény, amelyek sajátos keretet adnak e témának. Közismert, hogy Bulgária 1878-ban szabadult föl az oszmán hódoltság alól, s habár a szófiai egyetemet 1889-ben nyitották, ebben orvostudományi kar nem volt, mivel először beindításának feltételeit kellett megteremteni. Az összetett feladat megoldása csak az 1918/1919-es tanévben sikerült, addig a bolgár orvosképzés külföldi egyetemeken folyt, többek között Budapesten is. Ugyanakkor a Bolgár Vöröskeresztet – mint szervezetet – már 1878. október 25-én, vagyis az ország felszabadítása után nyolc hónappal alapították meg, 1885-től kezdve pedig már tagja lett a Nemzetközi Vöröskeresztnek, s így igen jó és széles kapcsolatokat alakított ki a Magyar Vöröskereszttel is. Egyfelől ez tette megvalósíthatóvá a magyar katonai egészségügyi osztag meghívását, fogadását és bulgáriai tevékenységét, másfelől nem kis szerepet játszott az a tény, hogy *Ferdinand Szász-Koburg-Gotha-Koháry* bolgár cár – nagyanyja, Koháry Mária Antónia Gabriella felvidéki magyar hercegnő révén – igen kiterjedt magyar rokonsággal és kapcsolatokkal rendelkezett, ő maga, mielőtt a bolgár trónra lépett, huszár főhadnagyként szolgált Jászberényben (nem családjának huszárezredében, hiszen ez nem a 8. Koburg huszárezred volt). Második felesége pedig, *Eleonóra cárné* azon *Reuss-Köstritz* hercegcsalád gyermekeként született, amelynek tulajdonában volt a 7. huszárezred. Bulgáriában aztán ő lett a Bolgár Vöröskereszt fővédnöke, s mint ilyen például – jótékonyági céllal – valamivel később, 1915-ben megszervezte egy magyar–bolgár–osztrák–német koprodukciós játékfilm elkészítését az első világháborúban elesettek és megsebesültek hozzátartozóinak megsegítésére.

A magyar katonai egészségügyi osztagot Szófiában – a bolgárok mellett – főleg műszakiakból álló népes magyar kolónia fogadta (1898-tól egyesülete is volt), valamint *Tarnowsky Ádám* gróf, az Osztrák–Magyar Monarchia lengyel származású, nagy befolyással rendelkező szófiai követe. Akkor a magyar mellett orosz, osztrák és német csapat is tevékenykedett, ennek nyomai nemcsak a már említett két naplóban lelhetők föl, így többek között igen érdekes részletek találhatók azon *Anna Grenaud* francia grófnő Londonban kiadott könyvében, aki *Dimitar Sztancsov* bolgár diplomata, majd külügyminiszter felesége volt. Ő maga – természetesen – a Francia Vöröskereszt Plovdivban működő kórházában (vezetője gróf *Jaques Castlane*) dolgozott, szavai szerint a bolgár sebesülteket a Szófiába akkreditált *Fausto Cucci Boaso* olasz, *Anatolij Nekljudov* orosz, valamint *Tarnowsky Ádám* osztrák–magyar követ hitvesei is ápolták. Továbbá a grófnő rámutat, hogy a számtalan nehézség ellenére Eleonóra cárnénak sikerült elegendő számú hadikórházat szerveznie, ezekben pedig igen nagy számban önkéntes ápolónők tevékenykedtek. Fényes László és *dr. Báthi Berkó Antal* egyöntetű véleménye szerint ezek sokkal gyengébben voltak felszerelve, ami egyébként teljes egészében fedi is a valóságot. Szófiába a magyarok 85 „hatalmas ládával” érkeztek, ezekben a kor legmodernebb orvosi műszerei és eszközei voltak, aminek – szinte azonnal és természetesen – híre ment. A naplók és egyéb források tanúsága szerint a magyaroknak a bolgár fővárosban maradása mellett a bolgár kormány és a cárné döntött, így pár nap alatt a magyarok két hadikórházat hoztak létre, mégpedig az akkor egyetlen katonatiszti iskola épületében.

Ezekben a bolgárok és magyarok együtt dolgoztak, kapcsolatukról és egyben lelkesedésükről egy jellemzőnek minősíthető naplófeljegyzés tanúskodik: „A legelőkelőbb kisasszonyok és asszo-

nyok a mi két kórházunkba jönnek teremápolónőnek.” A bolgár fővezér Savoff-nak [*Mihail Szavov* (1857–1928) gyalogsági tábornokról van szó, aki főparancsnok-helyettes volt – A. G.] leánya is. „A megsebesült bolgár öszvérhajcsárok csészéit és tálaikat kegyelmes asszonyok hordják. Ilyen a háború és ilyen a diplomácia.” Legföljebb egyetlen pontosítás volna ehhez: ilyen egy igazságos háború.

Két kórházunkban a magyarok – a magukkal hozott felszereléssel – két műtőt és egy százas kórtermet alakítottak ki, és szinte azonnal fogadták a lozengradi (Kirk-Kilisze-i) csatában (1912. 10. 7–10.) sebesült és Szófiába szállított bolgár katonákat és tiszteket. A sebek többsége vágott és lőtt, sok volt a srapel szilánkjaitól okozott kisebb-nagyobb sebesülés, de a súlyos, as ennél fogva amputációval is járó sem volt ritkaság. A magyarok és a bolgárok éjjel-nappal dolgoztak, a megfeszített munka szinte azonnal elmosta a különbséget az orvosok és ápolók között, ahogyan a naplók is elmondják: „Minden nap, minden nap új szállítmány. Senki nem is tud róla semmit, esténként a vasúti sínek felől – a városon kívül vagyunk – egyszerre csak trombitaszó harsan és felbukkannak a piros kézilámpák s egy-két katona vezeti az első, járni képes transzportot. Két-háromszáz sebesült...”

A nehéz – joggal elmondható – emberfölötti erőfeszítéseket követelő munkájuk során a magyarok megcsodálták az egyszerű bolgár katona állhatatosságát és kemény, mindent leküzdő elszántságát testvéreinek felszabadításában. Mert a magyar orvosok, ápolónők, szanitécek látták, mit is jelenthet a könnyű sebesülés egy bolgár harcos számára. Egyiknek csak a karja volt eltörve, a másiknak a fejében egy golyó, s ha az utóbbi rátámaszkodik a törött karúnak a vállára, akkor be tud támolyogni a kórházba. Emellett a magyarok följegyeztek még valamit: szerintük egyes katonákból csak úgy ugatott az éhség, de náluk ez sem nem osztott, sem nem szorzott. A harmadik-negyedik napon a magyarok – a bolgár orvosokkal és ápolónőkkel együtt – már 540 sebesültről gondoskodtak, amin nem igen lehet csodálkozni, hiszen Szófia minden más hadikórháza is tele volt már. Olyan sebesültek voltak azok, akik – miután visszanyerték eszméletüket – énekelni kezdték a bolgár nemzeti himnuszot...

A magyar egészségügyiék és a sebesült bolgár katonák és tisztek között – ebben az embertelen időben – igen hamarosan őszinte emberi barátság csírázott és lombosodott ki, egy-egy halál nemcsak együttérzést váltott ki, hanem néha egész éjjel tartó töprengéseket is arról, mi is valójában a háború. A két naplóból hiteles kép rajzolódik ki a bolgár katonák kiképzéséről, lelki világukról, elhatározottságukról, hogy kiűzik az évszázados betolakodót. Gyűlölet ezekben az egyszerű katonákban azonban nem volt – ugyanúgy hozták be sebesült törököket a magyar kórházba (természetesen a többibe is), mintha honfitársaik lennének. Mindemellett a bolgár sebesülteknek a magyarok által följegyzett sok elbeszéléséből összeáll a háború nagy csatáinak szinte hiánytalan képe is.

Igen nagy esemény színhelye volt a két magyar hadikórház november 16-án: ezen a napon látogatóba jött – Tarnowsky Ádám követ kíséretében – Eleonóra bolgár cárné. Egyszerű öltözetben, miként Ferdinand bolgár cár első házasságából született két leánya, *Evdokija* és *Nadezsda* nagyhercegnők is. Ibrányi Alice ápolónő-főnöknő üdvözlő szavaira – a napló szerint – a cárné kedvesen és természetes, közvetlen módon németül válaszolt: „Elsősorban hálásan köszönöm Önöknek mindannyiuknak, amit a mi embereinkkel tettek. Örülök, hogy szívemnek ezt az érzését végre személyesen elmondhatom, s mindannyiukat arra kérem, hogy ha valami nem megy úgy, mint mennie kellene, nézzék azt el, hiszen olyan nehéz sorban vagyunk most itt.” S ha tolmácsolni kellett a látogatás során, ezt *Olga Dimitrova*, az akkori bolgár külügyi államtitkár leánya tette, aki úgyszintén a magyar kórházak egyikében dolgozott egyszerű ápolónőként.

Később a magyar katonai egészségügyi osztag egyes orvosai, ápolónői és szanitécei a harctéri kórházakba is elmentek, feladatuk természetesen nem változott, továbbra és mindenekelőtt sebészeti beavatkozásokat kellett végezniük. Voltak a már említett Lozengradban (Kirk-Kilisze), Odrinban (Ederne), Csataldzsánál, Istambul kapujánál. Ahol már egy félelmetes járvány, ám minden háború akkor még elkerülhetetlen velejárója, a kolera ütötte föl fejét és sok-sok áldozatot szedett.

A Fényes László által december 1-jén följegyzettek talán a leghitelesebb képet adják az I. Balkán-háborúról, hiszen ebben az egyszerű emberek kegyetlen és megmásíthatatlan sorsáról van szó: „Török századok. Török ezredek. A fogoly török hadsereg. A tizenkétezer török katona, a

négyszáznyolcvan török fogoly tiszt, akiket tegnapelőtt Gjurmurdzsina és Fegea közt *Kutischeff* tábornok [Vaszil Kutincsev (1859–1941) gyalogsági tábornokról, az I. Bolgár hadsereg parancsnokáról van szó – A. G.] bekerített és akik megadták magukat *Djever pasával* az élükön. Már hallottunk tegnap róla, nem akartuk elhinni. Most itt állanak előttünk.

Jönnek és jönnek. Negyven bolgár huszár elöl, magyar lovakon, megismerem a kis Nóniuszokat, Gidránokat. Aztán negyven feltűzött szuronyú bolgár baka és utánuk négyes sorban a valamikor, nem is olyan régen khakizöld ruhájú török katonák. Nincsen fegyverük és nincs köpenyük, soknak turbánja sincs.

Nem néznek semerre, a tisztek sem, akik öszvéreken, apró kis lovakon lovagolnak, óriási málháik között. Alig látszanak ki, nagyok a málhák a ló hátán, kis emberek és öregek. Hatvan-hetven éves hadnagyok, a magasabb rangú mellett már ott gyalogol a kis arabs vagy néger fiú, a kávéhordó inas. No most már nem kell kávé, nincsen kávé.

Éhesek, fáradtak, két napja folyton jönnek s most, hogy a hídhöz értek: hallják a dörgő hurrah-t, az előttük lovagló bolgárok paripái ágaskodnak, lovasaik kihúzzák kardjukat és intenek a levegőbe; a török lovak csendesen cammognak, az öreg emberek nyugodtan ülnek rajtuk, néznek maguk elé, mint a sok ezer vánszorgó gyalogos néz előre.”

Ez a háború.

S ebben a Balkán-háborúban – a térségben élő népek felszabadításáért – legtöbbet a bolgár katona tett, a legtöbb áldozatot hozta. S mégis vesztes lett Bulgária a II. Balkán-háború után, hogy miért, erre a bolgár elnevezés a válasz, ez a szövetségesek közötti háborúként vonult be a történelembe.

Az I. Balkán-háború forgatagában részt vevő 37 magyar életre szóló élményekkel tért vissza Budapestre 1912. december 5-én, karácsony előtt. A szálak azonban nem szakadtak el, hanem éltek tovább és sokasodtak. December 14-én Fényes László megjegyezte: „A postámban ma egy olyan képeskártya volt, olyan, amelyet a samaritánszék szoktak osztogatni a betegeknek. Csatakép: a bolgár hősök győzelme. Az állt rajta: „Dancso ma meghalt. Az apja is fekszik nálunk. Olga és Helene Dimitrovi, a bolgár vöröskereszt egyesület tagjai.”

Így és akkor kezdődtek a bolgár–magyar kapcsolatok az orvostudományban – egy embertelen időben, amikor azonban őszinte emberi barátságok szövődtek a magyarok és a bolgárok között.